

İRAN KÜLTÜRÜNDE ATEŞ

NİMET YILDIRIM *

ÖZET

“Ātūr” ve “Āzer” adlarıyla da bilinen ateş, Mazdeizm’de büyük tanrılardan birinin adıdır. Aydınlık ve ateş, Ahura Mazda’nın insanlar tarafından görülebilen somut sembollerinden sayılır.

Çeşitli dinlerde kutsallaştırılan, mânevî temizlenme veya ceza unsuru olarak kabul edilen, sembolik anlatımlar için kullanılan bir kavram olan, en eski dönemlerden beri dört temel unsur olarak bilinen “su”, “rüzgar”, “toprak” ve “ateş” grubundan biri olan ateşin kaynağı hakkında pek çok “efsane/mitos” ortaya atılmıştır.

Çok eski çağlardan beri dikkatleri çeken ateş, Brahmanizm ve Mazdeizm gibi Aryâ dinlerinde, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm gibi Sâmi dinlerinde, hatta putperest inancını esas alan Afrika dinlerinde de özgün önemiyle bilinir.

Birçok milletin inanç sisteminde yer alan ateş ilahî ve kültü en geniş olarak Hindistan’da ve İran’da görülmüş, ateş’e en yoğun ve zengin anlamlar da yine bu coğrafyalarda yüklenmiştir. Ateşin etkisinin en eski devirlerden bu yana devam ettiği bilinen ülkelerden biri de İran’dır.

ANAHTAR KELİMELER:

İran kültürü, Ateş, İran mitolojisi, İran edebiyatı, İran dinleri, Mazdeizm, İslam öncesi İran edebiyatı

ABSTRACT

“Ātaš: *fire*” also “ātaxš”, both from the Avestan nominative singular “ātarš”; the regular Middle Persian and Parthian form is *ādur*, whence New Persian “ādar”. The etymology of Avestan “ātar” is unknown.

Zoroastrian veneration of fire plainly has its origin in an Indo-Iranian cult of the hearth fire, going back in all probability to Indo-European times. Fire was also used judicially in ancient Iran.

The ancient Iranian cosmogonists regarded fire moreover as the seventh “creation,” forming the life-force, as it were, within the other six, and so animating the world. Fire was thus of great theoretical, ethical, ritual, and practical importance in ancient Iranian life and thought.

Zoroaster developed this cultural inheritance yet further when he apprehended fire as the instrument of God’s judgment at the Last Day. The cult of fire thus became for the prophet one of profound moral and spiritual significance.

KEY WORDS

Iranian Literature before Islam, Persian Literature, The ancient Iranian, Persian culture, Religions of Iran, Fire in Persian culture.

* Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü. Email: yildirim2002@hotmail.com

“Âteş” sözcüğü, *Avestâ*’da; “âtar”, “âtarš” ve “âtarsh”; Pehlevicede; “âtūr, âtār, âtaxš, âtāsh”; yeni Farsça’da: “âzer/âder”, değişik bazı lehçelerde; “âdîš”, “âtîš” ve “teš” şekillerinde kullanılır.¹ Bu kelimenin kökeni, Sanskritçe’de “alev” anlamını veren “Agni” adındaki ateş tanrısının sıfatı “âdrī” sözcüğüdür. Ateşin ortaya çıkarılması insanoğlunun hayatında en önemli buluşlardan biridir. Özellikle de soğuk iklimlerde ateşin önemi oldukça büyüktür.² İki taşın ya da taş ile demirin birbirlerine şiddetle sürtünmelerinden ortaya çıktığına ve bu yüzden taşın ya da demirin içerisinde yer aldığına inanılan ateş, Zerdüş inanişi gereği kutsanmaktadır. Özellikle Zerdüş inanırı kızlar, âteşkedelerde hizmette bulunmayı ibadet sayarlar.³

“Âtūr” ve “Âzer” adlarıyla da bilinen ateş, Mazdeizm’de büyük tanrılardan birinin adıdır. Aydınlık ve ateş, Ahura Mazda’nın insanlar tarafından görülebilen somut sembollerinden sayılır. *Avestâ*’da yerküreden sorumlu “Spendârmûz” adlı meleğin Ahura Mazda’nın kızı olarak kabul edilmesi gibi, Âzer İzed de, genellikle Ahura Mazda’nın oğlu diye bilinir. Buradaki Ahura Mazda ilgisi bu iki tanrının büyüklüklerini göstermektedir.⁴ Âzer, Spend Mînu tarafından ele geçirilmesi çok güç olan “Ferr”in elde edilmesi amacıyla Ehrimen ile mücadeleyle görevlendirilen meleğin adıdır.

“Şimdi Âzeri, Ahura Mazda’nın oğlunu övüyorum. Âzer soyluları övüyorum.” *Avestâ/Vispered, Kerde:16, Bend:1.*

Ahura Mazda, Zerdüş ile konuşurken beş şeyi diğer bütün varlıklardan daha güzel ve daha üstün yarattığını, bunlardan birisinin de ateş olduğunu söyler. Yine *Mînu-yi Hired*’te: bilge kişinin kime daha çok önem verilmesi gerektiği sorusuna verilen cevapta ateşten söz edilir. *Bundehîšn*’de de: Allah’ın yarattığı yedinci şeyin ateş olduğu ve onun ışığını sonsuz aydınlık sahibi Ahura Mazda’dan aldığı ifade edilir. *Şâhnâme*’de ateş tanrısai aydınlık olarak nitelenir.⁵

*Tanrısai bir aydınlıktır bu,
Akıllıysan eğer tapılmalı buna.*

¹ Mu’in, Muhammed, *Mezdiyesnâ ve Edeb-i Fârsî*, Tahran 1338 hş., I, 274; Dusthâh, Celil, *Avestâ*, Tahran 1381 hş., II, 896-897; Yâhakkî, Muhammed Ca’fer, *Ferheng-i Esâtîr ve İşârât-i Dâstânî der Edebiyyât-i Fârsî*, Tahran 1375 hş., s. 31; Afîfî, Rahîm, *Esâtîr ve Ferheng-i Îrân Der Nivîştehâ-yi Pehlevî*, Tahran 1374 hş., s. 404; Kezzâzî, Mîr Celaluddîn, *Nâme-yi Bâstân*, Tahran 1381 hş., I, 188; Boyce, M., “âdur”, *Encyclopaedia Iranica/Elr.*, Komisyon, New York 1985 I, 472. Dihhudâ, Alî Ekber, *Luğatnâme-yi Dihhudâ*, Tahran 1346 hş., “âteş”, II, 36.

² *Luğatnâme*, “âteş”, II, 36; Yâhakkî, *Ferheng-i Esâtîr*, s. 31.

³ Şemîsâ, Sîrûs, *Ferheng-i İşârât-i Edebiyyât-i Farsî*, Tahran 1375 hş., I, 33.

⁴ Mu’in, *Mezdiyesnâ ve Edeb-i Fârsî*, I, 276; Âmûzgâr, *Târîh-i Esâtîrî-yi Îrân*, s. 32.

⁵ Zumurrudî, Humeyrâ, *Nakd-i Tatbîkî-yi Edyân ve Esâtîr Der Şâhnâme-yi Firdevsî, Hamse-yi Nizâmî ve Mantuku’t-tayr*, Tahran 1382 hş., s. 109-110.

Firdevsî

Hintlilerin *Rig Veda*'larıyla, İranlıların *Avestâ*'larında dinî önderlere ait bir unvan olan "âthravan", Pehlevice'de "Aturbân", yeni Farsça'da "Âzerbân" olarak geçer. Âzerbân: "ateşi korumak için görevlendirilen kişi" anlamındadır. Eski Roma'da "Vestalis" adı verilen; bilgin, soylu bir aileden gelen iffetli bir kızın "Vesta" adlı tapınaklarda ateşi koruması ve sürekli yanmasını sağlaması için görevlendirilmesi gibi.⁶

Eski İran'da esas olarak ateşe üç anlam veriliyor veya bu yüklenen anlamlarda ateş kutsanıyordu. Ateşin başlangıcı olarak "ev ateşi" yani "ocak ateşi" kabul ediliyordu. İkincisi, devamlı yanan ve kötülükleri uzaklaştıran "kurbat ateşi" adındaki ateştir. Üçüncüsü ise halk topluluklarınca meydanlarda yakılan ve etrafında eğlenilen ateş. Aynı zamanda ateş, suç ve günah işlemiş oldukları iddia edilen kişinin, ateşin içinden yürüyerek yanmadan geçmesi durumunda kendini temize çıkarması, günahını affettirmesi, suçsuz ve günahsız olduğunu ispatlaması geleneği bakımından da önemlidir.

Ateş, mecâzî olarak: "hazmetme", "iştah yetisi" anlamlarında kullanıldığı gibi "güneş, şimşek, kırmızı şarap, sevgilinin kırmızı dudağı, şeytan, şecaatli kişi ve aşık" anlamlarını da ifade eder.⁷

Çeşitli dinlerde kutsallaştırılan, mânevî temizlenme veya ceza unsuru olarak kabul edilen, sembolik anlatımlar için kullanılan bir kavram olan, en eski dönemlerden beri dört temel unsur olarak bilinen "su", "rüzgâr", "toprak" ve "ateş" grubundan biri olan ateşin kaynağı hakkında pek çok "efsane/mitos" ortaya atılmıştır. Birbirinden oldukça farklı bu efsanelere göre ateş, kahraman bir kimse tarafından yeryüzüne getirilmiştir. Ateşi insanlara veren tanrılardır. Yahut insanlar onu tanrılardan çalmışlardır. Ateş; tanrı, tanrıça yahut da tanrının gücünün simgesidir. Bütün bu efsanelerde ortak nokta, ateşte insanüstü bir mahiyet ve özellik görülmesidir. Ateşin kıvılcımı, közü, dumanı, rengi, yanarken çıkardığı ses, türlü efsanevî anlatımlara neden olmuş, bu nitelikleriyle ateş, falcılık ve büyücülük için bir araç olarak da kullanılmıştır.⁸

Çok eski çağlardan beri dikkatleri çeken ateş, Brahmanizm ve Mazdeizm gibi Âryâ dinlerinde, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm gibi Sâmi dinlerinde, hatta putperest inancını esas alan Afrika dinlerinde de özgün önemiyle bilinmektedir. Bütün yararlı nesnelere ve varlıklar gibi ateş de, Mazdeist dünyada övülmüş, özellikle eski İranlılar ve Zerdüş inancı bağlularınca son derece önemsenen, kutsanan öğeler arasında yer almıştır.

⁶ Mu'in, *Mezdiyesnâ ve Edeb-i Fârsî*, I, 275.

⁷ Muhammed Pâdişâh, *Ferheng-i Câmi-i Fârsî/Ânenêrâc* (nşr. Muhammed-i Debîrsiyâkî), Tahran 1335 hş., "Âteş", I, 34.

⁸ Yâhakkî, *Ferheng-i Esâtîr*, s. 32-33.

Yine çok eski çağlardan bu yana ateş, Hint-Avrupa milletlerince kutsanmış, özellikle Hintliler ve İranlılar tarafından aşkın bir ilgiyle karşılanmıştır. Mazdeist inanışta Ahura Mazda'nın yarattığı her şey övülmeğe, kutsanmaya ve saygıya yaraşır. İranlıların ateşe ilgisi de bu gerekçeyle aşırı boyutlara varmış, ateş tanrının bir vergisi, alevi de, tanrısal bir ışık ve aydınlatıcı kılavuz, tapınaklardaki alevler yükselten ateşlikler ise mihraplar olarak kabul edilir.⁹

Tevrat'ta da yer alan birçok rivayette; gök kubbenin altındaki suların kurummasından sonra yeryüzünün yaratıldığı, *Rig Veda* gibi eski dünyanın kutsal metinlerinde de; ateşin, iki taş arasından çıktığı aktarılır.¹⁰

*Sen verirsin ve sen çıkartırsın taşın kalbinden,
Yakut renkli ateşi ve ateş renkli yakutu.*

Nizâmî-yi Gencevî

Eski İran halklarının inanışlarına göre ateş, ilk olarak Hüşeng tarafından bulunmuştur. *Şâhnâme*'nin rivayetine göre; Hüşeng bir gün ava çıkmış, yolda bir yılanla karşılaşmış, bu yarattığı o güne kadar tanımamış olduğundan dolayı öldürmek istemiş ve bir taş olarak ona doğru fırlatmıştır. Ancak yılan ölmemiş, o atılan taştan kıvılcımlar ve ateş meydana gelmiştir. Hüşeng, bu ilahî aydınlığa şükretmek amacıyla o günü bayram olarak ilan etmiş ve ondan sonra o gün ve gecesi, İran geleneklerinde törenlerle kutlanan bir bayram olarak yerini almıştır. "Sede" olarak adlandırılan o gün ve gecenin her yıldönümünde ateş yakılmaya başlanmıştır.¹¹ Bazı rivayetlerde de; ateşin bulunması, bitkilerin ortaya çıkmasıyla ilişkilendirilir. Bitkiler ve ateş arasındaki bu yakın ilgi Hint ve İran kavimlerinin genellikle iki ağaç parçasını birbirine sürterek ateş elde etmelerinden kaynaklanmaktadır.¹²

*Ölmedi yılan, ancak gizeminden,
Ateş ortaya çıktı o taştan yine.*

Firdevsî

Birçok milletin inanç sisteminde yer alan ateş ilahı ve kültü en geniş olarak Hindistan'da ve İran'da görülmüş, ateş'e en yoğun ve zengin anlamlar da yine bu coğrafyalarda yüklenmiştir. Ateşin ilahî bir güç olarak somutlaştırılmasının en belirgin örneği Hindistan'daki ateş ilâhı Agni'dir¹³.

⁹ Mu'în, *Mezdiyesnâ ve Edeb-i Fârsî*, I, 273-274; Affî, *Esâtîr*, s. 407-408; Oşîderî, *Cihângîr, Dânişnâme-yi Mezdiyesnâ*, Tahran 1371 hş., s. 60.

¹⁰ Zumurrudî, *Edyân ve Esâtîr*, s. 143.

¹¹ Yâhakkî, *Ferheng-i Esâtîr*, s. 32; Vâhiddüst, Mehveş, *Nihâdinehâ-yi Esâtîrî Der Şâhnâme-yi Firdevsî*, Tahran 1379 hş., s. 366; Vehhâbî, Nesîm, "Âteş", *Dânişnâme*, I, 2.

¹² Yâhakkî, *Ferheng-i Esâtîr*, s. 32; Affî, *Esâtîr*, s. 405-406.

¹³ **Agni**: Hintlilerin ateş tanrısı. Sanskrit dilinde Agni; "ateş" anlamındadır. Eski Hint

Hindistan'da bütün ateşler Agni'ye bağlıdır. Hintlilere göre Agni, önceleri ocak ateşiyle ilgili görülürken daha sonra kurban ateşi de ona bağlanmış, böylece insanlarla tanrılar arasında aracı olan, kehanette bulunan, tanrılara insanların kurbanlarını sunan kutsal bir varlık olarak kabul edilmiştir. *Vedalar* devrinde kurban ateşinin büyüye karşı koruyucu olduğuna inanılıyordu. *Vedalar* sonrası Brahmanizm aşamasında ise ateş ile insanın ölüm döşeğindeki soluğu arasında ilgi kuruldu ve böylece kıvılcım ile ateş arasındaki ilişkiden hareketle insan ruhuyla Brahman'ın ruhu arasında da bir ilgi bulunduğu, hatta bunların eşdeğer olduğu sonucuna varıldı. Hinduizm'de güneşin uzun zaman gizli kaldığına ve ilk defa Agni doğduğunda görüldüğüne inanılır. Odun onun gıdasıdır. Günümüzde Brahmanlar tarafından günde üç defa ateşe kurabiye ve tereyağı atılarak Agni'ye sunuda bulunulur.¹⁴

Ateşin etkisinin en eski devirlerden bu yana devam ettiği bilinen ülkelerden biri de İran'dır. Zerdüş, bu çok eski ve ayrıntılı kültü yasaklamış olmasına rağmen daha sonra yeniden ortaya çıktı. Eski Zervânizm ile Zerdüşlüğü birleştiren Mecûsilikte de ateş'in önemi büyüktü. Bazı kaynakların, Hz. Peygamber'in doğumu sırasında söndüğünü yazdıkları ateş, resmî dini Mecûsilik olan Sasaniler'in sönmeyen ateşidir. İran'ın ateş ilâhı Atar, Hindistan'daki Agni'ye benzer. İran'da Mitraizm devrinde bile "güneşperestlik" ve "ateşperestlik" vardı; Atar, sonsuz ilahî ışığın dünyevî şekli olarak görülen ateşi temsil ediyordu. Temizleyici sayılan ateş Ahura Mazda'nın oğlu olup Zerdüş ondan meydana gelmiştir. Eski İran'da, içinde kutsal ateşin yandığı "âteşkede" adı verilen tapınaklar vardı. Daha sonra birçok ülkeye yayılan bu âteşkedelerin, birkaç basamakla çıkılan ve ortasında gün ışığı sızmayan bir ateşliği bulunuyordu. Buradaki görevli rahipler ateşin sönmemesine dikkat ederlerdi. Âteşkedelerden evlere alınan ateş de artık söndürülmezdi.¹⁵

Medler çağından kalma, bir dağ eteğinde kayalıklar üzerine kazılmış MÖ. VII. yüzyıla ait bir mezar üzerinde ateşin karşısında oturmuş bir İranlı resmi işlenmiştir. Ahâmenişler'den kalma üç âteşkede olduğu ifade edilir. Bunlardan biri Kûrûş'un emriyle Pâsârgâd'ta, diğeri Nakş-i Rستم'de, Dâryûş'un kendi emriyle kabrinin cephesinde, üçüncüsü de II. Erdeşir

Veda mitolojisinde İndra'dan sonra ikinci önemli tanrı Agni'dir. Hem güneşin ve şimşegin ateşi ve hem de insanların tapmak için yaktıkları ocak ateşinin adı olan Agni, kutsal kitaplardaki resimlerde kırmızı renkli ve biri iyi, öteki kötü ikiyüzlü olarak canlandırılır. Üç ya da yedi dili, uçları aleve benzeyen dik saçları, üç bacağı ve yedi kolu vardır. Yanında hep bir koç bulunur. Bugünkü Hinduizm'de özellikle de Agnihotri Brahmanlarının yaptıkları törenlerde Agni'ye tapılır. *Ana Britannica*, "Agni" I, 168.

¹⁴ Tanyu, Hikmet, "Ateş", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi/DİA*, İstanbul 1988, IV, 52-53.

¹⁵ Tanyu, Hikmet, "Ateş", *DİA*, IV, 53.

döneminde Şûş'ta yapılmış olan âteşkededir. Ahâmenişler dönemine ait kabirlerin hemen hepsinde kabartma resimlerde kral içerisinde kutsal ateşin yandığı kurban adama yerlerinin karşısında tasvir edilmektedir. Sasaniler döneminde “âteşkede” ve “âteşdân” millî bir simge olarak bu hanedan krallarının bastırdıkları paralar üzerinde de yer almıştır. Eski İranlıların bireysel ve toplumsal hayatlarında da ateşin ahlak ve eğitim üzerindeki etkileri hayatın hemen her alanını kuşatacak kadar güçlüdür. İranlıların ateşi böylesine kutsamalarının izleri ya da etkileri İslâm sonrası dönemde de süregelmiş, günümüzde özellikle de birtakım geleneksel özel günler, bayramlar ve törenlerde belli düzeylerde devam etmektedir.¹⁶

Zerdüşť zamanında yüce bir varlık olarak kabul edilen Ahura Mazda'nın nuru, sonraları da ateşin ihtiva ettiği yaratılmamış bir ışık olarak düşünüldü, böylece ateş kültü gelişti. Zerdüşť'ün getirdiği dinin ahiret inancına göre; muhakeme sonucunda kötülerin ateş ve erimiş madenle cezalandırılacaklarına inanılırdı. Ateş, kötülüğü temizleyecek ve şeytanla bütünleşenlerin dışındakiler, Ahura Mazda'nın ülkesine gireceklerdi. Zerdüşť'ten sonra rahipler, temizlik idealini ateşle sembolleştirdiler. *Avestâ*'da bu rahipler “ateş yakan” şeklinde nitelendirilir. Sasaniler devrinde hükümdarın sarayında millî birliğin sembolü olarak kutsal ateş yakma geleneği vardı.¹⁷

Fars edebiyatında Zerdüşť ve inanırlarının, ateşi kutsaması ve ona saygı duymasından çokça söz edilir. Bu yüzden Fars edebiyatında “*Zerdüşť'ün ateşi*” bir deyim halini almış, aydınlık ve ışığıyla âteşkedelerin ateşine benzetilmiştir. Zerdüşť'ün ateşe verdiği önem ateş'in yakıldığı âteşkedelerin de son derece önemsenmesi sonucunu doğurmuş, birçok yazar ve şairin eserlerinde Müslüman İranlıların âteşkedeleri; “Zerdüşť'ün Ka'besi”, ateşi de; “Zerdüşť'ün kıblesi” olarak nitelemelerine neden olmuştur.¹⁸

Daha önce de belirtildiği gibi, *Avestâ*'da ateş, Ahura Mazda'nın oğlu ve Sipendârmuz ya da yeryüzü ise onun kızı olarak kabul edilir. Âzer, Mazdeist inanişta tanrılardan biridir. Bu önemli öge, insanoğlunun dostu, kardeşi ve en yakın akrabası gibidir. Zararlı yaratıkları ondan uzaklaştırır ve yırtıcı hayvanları geceleyin insanların buldukları yerlere yaklaşmaktan alı koyar. Aynı zamanda ateş, insan ve tanrılar arasında mesaj götürüp getiren bir ulak görevini de yapmakta, bu özelliğinden dolayı da ayrıca saygınlık kazanmaktadır. Bu yüzden ateş İran'da tanrılık göstergesi, alevi de tanrının ışığı ve gücü kabul edilir. Odun ve güzel kokularla yakılan âteşkedelerdeki ateşler hiç sönmeyen kutsal ateşler özel bir saygınlığa sahiptirler.¹⁹

¹⁶ Mu'in, *Mezdiyesnâ ve Edeb-i Fârsî*, I, 278-280.

¹⁷ Tanyu, Hikmet, “Ateş”, *DİA*, IV, 53.

¹⁸ Mu'in, *Mezdiyesnâ ve Edeb-i Fârsî*, I, 282-285.

¹⁹ Mu'in, *Mezdiyesnâ ve Edeb-i Fârsî*, I, 276; Yâhakkî, *Ferheng-i Esâtîr*, s. 32; Tefezzulî, Ahmed, “Âteş”, *Dâ'iretu'l-ma'ârif-i Bozorg-i İslâmî/DMBİ*, Tahran 1367

*Bir hafta tanrının huzurunda idiler;
Sanma ki ateşe tapar idiler,
Ateş, o zamanlar mihrap idi,
Tapanların gözü, dolu dolu yaş idi.*

Firdevsî

Ateşin İran toplumlarında kutsanmasının gerekçelerinden biri de, onun su gibi hayatın zorunlu gereklerinden biri olması, bu yüzden su gibi onun da bir şekilde bütün canlıların varlıklarını borçlu oldukları nesne olarak bilinmesiydi. Zerdüşt'ün, beraberinde hiç sönmeyen bir ateşi vardı.²⁰ *Avestâ*'da beş tür ateşten söz edilir ve her birine tek tek selam gönderilir: Birinci ateş, "Âteş-i Behrâm" adıyla bilinen ve âteşkedelerde bulunan büyük ateştir. İkinci ateş, canlıların bedenlerinde yer alır. Üçüncü ateş, bitkilerde ve odunlarda bulunur. Dördüncü ateş, bulutlarda yer alır, yıldırımlar ve şimşekler ya da Teşter'in güzünden sıçrayan ateştir. Beşinci ateş, sonsuz varlığı bulunan arşta ve Ahura Mazda'nın karşısındadır.²¹

Ateş, bütün yaratıkların yapısında mevcut bir nesne olarak insan hayatının temel unsurlarından biri, yaratıkların iç dünyalarında sıcaklığın kaynağıdır. Bedenin asıl kaynağı ve insan faaliyetlerinin hammaddesi olarak manevî bir ateş de bitkiler ve cansız varlıkların iç yapılarında yer alır. Mevlânâ, aşkı ateşe benzetir ve ezeli aşk ateşini her hareketin ve her sesin kaynağı olarak görür:

*Aşk ateşidir kamışın içine düşen,
Kaynamasıdır aşkın, şarabın içine düşen;
Ateştir bu neyin inlemesi, rüzgar değil!
Yok olsun bu ateşi olmayan!*

Mevlânâ Celâluddîn

İnsanoğlunun üstün yeteneklerinin temelinde, içerisinde taşıdığı güçlü ateş yer alır. Hafız'ın gücünü de içindeki ateşin büyüklüğü sağlamaktadır:

*Meyhane de beni değerli bilirler;
Hiç sönmeyen ateş içindedir de ondan.*

Hâfiz-i Şîrâzî

Gökyüzü kaynaklı ateş, canlıları korumak, yeryüzündeki ateş ise kötülükleri ve pislikleri ortadan kaldırıp temizlemek amacıyla yaratılmıştır. Bu yüzden eski dönemlerde İranlılar; dünyanın sonunda bütün insanların çinko eriyiğinden geçirileceği, iyiler ile kötülerin yapmış oldukları işlerin karşılıklarını görecekleri inancını taşırlar. İran geleneklerindeki "Sede" ve "Çehârşenbe-yi Sûrî" gibi törenlerde ateşin önemi çok büyüktür. İranlıların

hş., I, 93.

²⁰ Yâhakkî, *Ferheng-i Esâtîr*, s. 32.

²¹ Yâhakkî, *Ferheng-i Esâtîr*, s. 32.

ateşe bağlılıkları ve ona aşkın bir saygı göstermeleri, bazı çevrelerin İranlıları; ateşe tapan bir millet olarak görmelerine neden olmuştur.²²

“Âzer” kelimesi, Farsça’da ateşin diğer bir adı olarak kullanılır. Âryâ dillerinde de ateşin en eski isimlerinden biridir. 62 Yesnâ; ateşin övgüsünü konu almakta, “âteş niyâyiş: *yalvarış ateşi*” adıyla bilinen ateşe özgü bir namazın varlığı da yine bu Yesnâ’dan öğrenilmektedir. Bazen de Âzer, “*ateşin emrinde bulunduğu tanrı*” olarak bilinir.²³ Yılın 9. ayı ve ayın 9. günü, Âzer adlı bu tanrının adıyla “Âzer ayının Âzer günü” olarak adlandırılır. Bu günde “Âzergân” ya da “Âzerceşn” adında törenler düzenlenir. İnsanlar, âteşkedelerde “âzerniyayiş” adıyla bilinen dualarını yaparlar.²⁴

Sâmî kavimlerinde de ateş kutsal bir varlık olarak kabul edilmektedir. *Tevrat*’ın rivayetlerine göre; Tûr Dağı’nda Allah’ın nuru, ateş görünümünde Musa’ya gösterilmiş ve Yahova ateş alevleriyle Musa ile konuşmuştur. *Kur’ân*’a göre; ateş yaratıcının emriyle İbrahim için gül bahçesine dönüşmüştür.²⁵ Bir rivayete göre de; Musa’nın annesi çocukluğunda onu Firavun’un korkusundan bir tandırda saklamış ve kız kardeşi (Musa’nın teyzesi) tandırda ateş yaktığında, Musa’nın tandırın ortasında oturduğunu, ateşin Musa’nın etrafında kıvrıldığını ama ona hiçbir zarar vermediğini görmüştür.²⁶

*Gidince ateşli ağaca doğru Hakkın Kelîm’i,
Kevser suyuyum ben dedi, çıkar ayaklarını da gel.*
Mevlânâ Celâluddîn

*Gel, bak gül çıkardı, Musa’nın ateşi,
Dinle bak, ağaçtan tevhîd nüktesini.*
Hâfız-i Şîrâzî

Kur’ân’da ateş, Allah’ın insanoğluna vermiş olduğu en büyük nimetler arasında sayılmakta, insanın yerkürede yaşaması, hayatını sürdürmesi, medeniyetler kurması ve gelişmeler kaydetmesi ona bağlanmıştır.

²² A. g. e., s. 33.

²³ Yâhakkî, *Ferheng-i Esâtîr*, s. 33.

²⁴ Dûsthâh, *Avestâ*, II, 897; Yâhakkî, *Ferheng-i Esâtîr*, s. 33; Tefezzulî, Ahmed, “Âteş”, *DMBİ*, I, 93.

²⁵ “Dediler: “Yakın bunu! Eğer bir şey yapacak kişilerseniz, ilahlarınıza yardım edin.” Biz de şöyle dedik: “Ey ateş, İbrahim’e bir serinlik ol, bir selam ol!” Ona tuzak kurmak istediler de biz onları hüsrânın en beterine uğrayanlar yaptık.” Enbiyâ (21), 68-70.

²⁶ Yâhakkî, *Ferheng-i Esâtîr*, s. 33; Vehhâbî, Nesîm, “Âteş”, *Dânişnâme-yi Edeb-i Fârsî* (ed. Hasan-i Enûşe), Tahran 1375, I, 3.

“Yeşil ağaçtan sizin için **ateş** çıkaran O’dur. İşte siz **ateşi** ondan yakıyorsunuz.” *Yâsîn (36), 80.*

Kur’ân’da Allah’ın şeytanı ve cinleri ateşten yarattığı, şeytanın da ateşten yaratılmayı bir üstünlük aracı olarak kullanıp kibirlendiği ve bu gerekçeyle Adem’e secde etmekten kaçındığı belirtilir.

“Cinleri de, daha önce zehirli **ateşten** yaratmıştık.” *Hicr (15), 27.*
 “Allah dedi: “Ey İblîs, iki elimle yarattığıma secde etmekten seni alıkoyan neydi? Burnu büyüklük mü ettin, yoksa yücelenlerden mi oldun?” İblîs dedi: “Ben ondan hayırlıyım! Beni **ateşten** yarattın, onu çamurdan yarattın.” *Sad (38), 75-76.*

Târîh-i Bel’amî’de; şu bilgiler yer alır: Kâbîl, çok yaşlandığında, Şam dağlarında İblîs kendisine şöyle dedi: “Ateş’in Hâbîl’in kurbanını kabul etmesinin sebebi, onun ateşe tapıyor olmasındandır. Sen de ateşe taparsan, senden de hoşlanır, bu felekler ve yeryüzü sana ve çocuklarına kalır.” Bunun üzerine Kâbîl hem kendisi ateşe tapmaya başladı, hem de çocuklarına ateşe tapınmalarını emretti. Böylece Kâbîl ateşe ilk tapan ve ateşhâne yapan ilk kişi olarak tarihe geçmiştir. İblîs de, Adem’e secde etmediğinde kendisinin ateşten yaratıldığını belirterek övünmüştü.²⁷ Çünkü o, cinlerden biriydi ve yine *Kur’ân*’a göre cinler dumansız ateşten yaratılmışlardı.²⁸ Fars şiirinde ateş, hem insan hayatındaki önemi ve hem de temel dört öğeden biri olması noktalarından birtakım değerlendirmelere temel oluşturmuştur.²⁹

Tasavvufî terimlerde de aşk; “*aşığı yaktığı ve gönül ocağını tutuşturduğu*” için ateşe benzetilmektedir. Ateş, “*sınav*” anlamında da kullanılır. Aşk ateşi, “*aşığı öldüren aşk alevleri*”dir. Ateş, “*aşkın ya da muhabbetin bir simgesi*”dir. Aşığı yakar, gönül ocağını fokur fokur kaynatır.

Ateşi aşkının senin, candan daha tatlıdır.

Ateş saçmakta gönül aşkınla, daha tatlıdır.

Ferîduddîn-i Attâr

Aşk ateşidir o, neye düştü.

Kaynamasıdır aşkın o, şaraba düştü.

Mevlânâ Celâluddîn

Bunların yanı sıra ateş şiirde; cehennem, hızlılık, üzüntü, şiddetli sıkıntı, bela, musibet, keskin ve etkili söz, şarap, kor, alev, kahır, hışım, sivrilik, eziyet, zarar verme, yakan aşk, aşk ateşi, âşık³⁰ şiddetli duygular,

²⁷ “Allah buyurdu: “Sana emrettiğimde secde etmeni engelleyen neydi?” İblîs dedi: “Ben ondan hayırlıyım. Beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın.” *Arâf (7), 12.*

²⁸ “Cini/İblîs’i de daha önce kavurucu ateşten yaratmıştık.” *Hicr (15), 27.* “Cini de ateşin dumansızından yarattı.” *Rahman (55), 15.*

²⁹ Yâhakkî, *Ferheng-i Esâtîr*, s. 33-34.

³⁰ Yâhakkî, *Ferheng-i Esâtîr*, s. 34; Tefezzulî, Ahmed, “Âteş”, *DMBİ*, I, 94; Enverî, Hasan, *Ferheng-i Bozorg-i Sohen*, Tahran 1381 hş., “âteş”, I, 43.

heyecan, kırmızılık anlamlarında da kullanılır.³¹ Klasik geleneklerde de yer aldığı gibi günümüzde de İran’da ateşe ve lambaya yemin edilir.³²

Ateş kelimesiyle çok sayıda mazmûn oluşturulur, birçok tamlama içerisinde de ateş farklı anlamlarda yer alır: “âteş-i âbdâr: *şarap, güzellik*”, “âteşdest: *maharetli*”, “âteşruh/âteşrûy: *güzel, sevgili*”, “âteşzebânî: *hızlılık, sivri dillilik*”, “âteşsîfet: *sıcak ve aydın kişi*”, “âteşizâr: *güzel, kırmızı yüzlü*”, “âteşîn ruhsâr: *güzel yüzlü, sevgili*”, “âteşîn kevser: *şarap*”...³³

Eski Mısırlılarda ateş; hem temizleyici bir araç, hem de ölüm ötesi ceza unsuru idi. Eski Yunan mitolojisine göre Zeus, insanları cezalandırmak için onlardan ateşi almış, ancak Prometheus, onu çalıp insanlara geri vermiş ve bu yüzden ateş kahramanı olarak tanınmıştır. Eski Yunanlıların, ateş hakkındaki düşünceleriyle eski İran’daki ateş kültü arasında büyük bir benzerlik olduğu dikkat çekmektedir.³⁴ Ateş ısıtma ve aydınlatmayı sağlayan ilahî bir nimet, aynı zamanda Allah’ın fiil ve kudretini belgeleyen bir delildir.³⁵ Onun yakıcılığı ilahî kudretin mutlak kontrolü altındadır. Nitekim Allah’ın emriyle İbrahim’i yakmamıştır.³⁶ Şeytanın da içlerinden geldiği cin tafesi, “*çok kızgın, dumansız ateş*”ten, diğer bir ifadeyle “*yalın bir alev*”den yaratılmıştır.³⁷

Ateş, aşğın duymuş olduğu aşk ıstırabının ifadesi olur. Aşğın sevgiliye olan hasreti ve içinde yaşadığı ayrılık da, ateş olarak nitelenir. Türkçe’de; “ateş yakmak”, “ateşe yakmak”, “ateşe yanmak” ya da “ateşte yanmak” ifadeleri, hep bu doğrultuda söylenilir ve bu ateşin, başlangıç yeri olarak “göz”, yandığı yer olarak da daima “gönül” unsurları gösterilir. Ateş ile birlikte görülen objelerden biri de mum’dur. Şair; mum’u, “içi yanıyor” diyerek aşğa örnek gösterir. Ateş ile sadece aşğın çekmiş olduğu ıstırap değil, bazı beyitlerde insanların çektiği veya hissettiği herhangi bir ıstırap da kastedilir. Ateşin, bunlardan başka tesadüf edilen en mühim bir diğer yanı da, sevgilinin yanağı için renk itibariyle benzetilen olmasıdır. Bu bakımdan ateş unsuruna, sık sık yanak ifadesi içinde rastlanır. Ateş, ayrıca “dağlamak”

³¹ Afîfî, *Ferhengnâme*, I, 36; Enverî, *Sohen*, “âteş”, I, 43.

³² Yâhakkî, *Ferheng-i Esâtîr*, s. 34; Tefezzulî, Ahmed, “Âteş”, *DMBİ*, I, 94.

³³ Afîfî, *Ferhengnâme*, I, 36-56.

³⁴ Tanyu, Hikmet, “Ateş”, *DİA*, IV, 53.

³⁵ “Çakıp çakıp çıkardığınız o ateşi gördünüz mü? Onun ağacını siz mi yaratınız yoksa yaratıp oluşturan bizler miyiz? Biz onu hem bir ibret hem de çöl yolcularına bir nimet kaldık.” Vâkıa (56), 71-74.

³⁶ “Toplumunun İbrahim’e cevabı sadece şunu söylemeleri oldu: ‘Bunu öldürün, yahut yakın!’ Ama Allah onu ateşten kurtardı. İnanan bir toplum için bunda elbette ibretler vardır.” Ankebût (29), 24.

³⁷ “Cini/İblîs’i de daha önce kavurucu ateşten yaratmıştık.” Hicr (15), 27.

işindeki lüzumuyla da şiirde kendini gösterir: Lalenin yüreğindeki dağ, sevgilinin yanağından kaynaklanan ateştedir. Memdûhun kahır veya hışmı, bu arada renk bakımından da şarap ve sevgilinin dudağı için ateş benzetilen konumundadır. Ateş, nar olduğu kadar nur'dur da. Yani o, hem yakma, hem de aydınlatma özelliğine sahiptir.³⁸

Güneş, bir ateştir. Ateşin en çok tehlike teşkil ettiği unsurlardan biri de harmandır. Davul, dövülmeden önce ateş ile kızdırılır. Kebap ateş ile yapılır. Bir şey yandıktan sonra kararır, kül ve neticede toprak olur. Öd ağacı ateşte yakılır, ney ateş ile delinir, ateş ile birlikte göklere doğru duman yükselir. Kervanın geçtiği yerlerde, onun yakmış olduğu ateşin izleri bulunur. Bütün bunlar dizelerde ateş ile ilgili olarak geçen özelliklerdir. “Anasır-i erba’a: *dört ana unsur*”dan ateş, cehennemın ana maddesi, dolayısıyla “nar-ı cahîm, ateş-i dûzeh: *cehennem ateşi*” gibi bileşikler içerisinde de yer alır.³⁹

*Halil misin sen ki, her ateş gül gibi olsun sana?!
Kelîm misin sen ki, her deniz geçit versin kolaylıkla sana?!
Mes'ûd-i Sa'd-i Selmân*

*Sinem üzüntüsüyle sevgilinin, gönül ateşiyle yandı.
Bir ateş vardı bu evde sarayı yaktı.
Hâfız-i Şîrâzî*

*Zahitlik hırkamı, harabât suyu aldı götürdü.
Akıl evimi, meyhane ateşi silip süpürdü.
Hâfız-i Şîrâzî*

*Gece karanlık, Eymen Vadisi yolu önümde,
Tûr'un ateşi nerede? Görüşme yeri nerede?
Hâfız-i Şîrâzî*

*Aç mezarımı da, bak ölümünden sonra,
Duman yükselir kefenimden, içimdeki ateşten.
Hâfız-i Şîrâzî*

*Söylesene seher yeli, bu aşkın üzüntüsüyle başıma,
Yanık gönlün ve ahın dumanından neler geldi.
Hâfız-i Şîrâzî*

*Ya Rab! Canımdaki bu ateşi,
Soğut, İbrahim'e soğuttuğun gibi.
Hâfız-i Şîrâzî*

*Çaksa bir kıvılcım gönlüne, güneşi yakar
Benim ciğerime düşen bu aşk ateşi.
İmâduddîn-i Nesîmî*

Kurudu dudağım gönül ateşinden, kalmadı ciğerimde su,

³⁸ Tolasa, Harun, *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, İstanbul 2001, s. 447-448.

³⁹ A. g. e., s. 448-449.

Ey ay yüzlü, fazilet denizinden bir şebnem gerek bana.

İmâduddîn-i Nesîmî

Tûr'a, Musa'nın ateşi geldi.

Gitti karanlığı gecenin, aydınlık geldi.

Hilâlî-yi Çağâtâyî

Onun suyundan alır kırmızılığını gül,

Ateşimizden daha aydınlık, dumanı onun.

Muhammed İkbâl

Geçtiler ateşten temiz canlarıyla,

Korkmazlar ateşten, çünkü temizler.

Hûşeng-i İbtihâc

Âteşdân

İçerisinde ateş yakılan ve hoş koku yayması amacıyla da üzerine üzerlik tohumu serpilen özel bir kap olan âteşdân, Zerdüştiler tarafından “âferîngân” adıyla da bilinmektedir. ⁴⁰

Âteş-i Âderân

Âteş-i Âderân, Hindistan'da bulunan küçük bir tapınakta yakılan ateşin adıdır. Bu ateş her zaman alevli olarak yanmaz. Mübedler onun haremindedir tanrıya dualar ve yakarışlarda bulunurlar. Âteş-i Âderân, dört ateşten elde edilir. Gerçekte bu ateşler mübedler, ordu mensupları, çiftçiler ve meslek gruplarından oluşan dört sosyal tabakanın sembolü olarak bilinmektedir. ⁴¹

Âteş-i Behrâm

Âteş-i Behrâm, Pehlevi eserlerde; “Âteş-i vehrâmân” ya da “Âteş-i Verherân/Verherâm” şekillerinde geçer. En büyük, en kutsal ateş ve âteşkededir. Âzer-i Behrâm/Âteş-i Behrâm, Sasaniler dönemine ait ünlü yedi âteşkededen biridir. Bazılarına göre özel bir âteşkedenin adı değil, İran'ın çeşitli şehirlerinde bulunan ve işlevini sürdüren âteşkedelerin genel adıdır. Erdeşîr-i Bâbekân Fars Körfezinde bir köy kurduğunu ve deniz kıyısında Âteş-i Behrâm adı verilen on âteşkede yaptırmıştır. Darmesteter, iki tür âteşkede bulunduğunu bunlardan büyük olanlarına “Âteş-i Behrâm” küçük tapınaklara da “âderân” ya da “âgyârî” adı verildiğini ifade eder. Âteş-i Behrâm ile âgyârîler arasındaki fark temelde ateşin şekli, aslı ve hazırlanış şekillerinde görülmektedir. Âteş-i Behrâm'ın hazırlanışı yaklaşık bir yıl sürer ve on üç ayrı tür ateşten oluşur. Bütün ateşlerin ruhunu oluşturan cevherlerin tamamını kendisinde topladığına inanılır. Günümüzde en önemli Âteş-i Behrâm, Hindistan'ın, Nevsârî bölgesinde yedi yüz yıl önce yapılmış olan âteşkededir. ⁴²

⁴⁰ Oşîderî, *Dânişnâme*, s. 62.

⁴¹ Affî, *Esâtîr*, s. 408.

⁴² Dusthâh, *Avestâ*, II, 894-895; Oşîderî, *Dânişnâme*, s. 61-62.

Bazı araştırmacılara göre kutsal ateşler üç tanedir. Bunlardan en önemlisi yıldırım ve şimşeklerin ateşlerinin de içlerinde bulunduğu on altı tür ayrı ateşin birleşmesiyle oluşturulan, kutsanan ve övülen Âteş-i Behrâm'dır. Sürekli olarak gecelerde bile yakılan parlak ve yüksek alevleriyle her zaman canlı tutulan bu ateş için çok özel ayinler ve törenler düzenlenir. Günde beş kez güzel ve etkili kokuları bulunan ağaçlar atılıp yakılarak etrafa hoş kokular yayılır. Sadece yetkili mübedler onun sınırları içerisine girebilir ve özgün dualar okuyarak yakarıta bulunabilirler. Zerdüş inanırları ve sıradan mübedler sadece ateşin etrafına çevrelenmiş pencerelerden Âteş-i Behrâm'ı görebilir, oradan ateşe güzel kokulu ağaçlar atabilirler.⁴³

Mezdiyesnâ inanışında en önemli ateş, Âteş-i Behrâm'dır. Eski devirlerden beri kutsanan ve saygı duyulan Âteş-i Behrâm'ın önemi ve saygınlığı, İran kültür ve medeniyetindeki etkisi hakkında *Avestâ* ve Pehlevice kaleme alınmış metinlerde çok şey söylenmiştir. Yesnâlarda kutsanan ve övülen en önemli ateşler arasında yer alan beş tür ateşin birincisi, gökyüzünde bulunduğu inanılan Âteş-i Behrâm'dır.⁴⁴ *Mînu-yi Hired*'teki rivayetlerde; Âteş-i Behrâm'a zarar verenlerin büyük günah işlemiş olacakları belirtilir. Mazdeist inanışta Âteş-i Behrâm, çok özel bir konuma sahiptir. Mazdeistler, onun gölgesinde hayatlarını sürdürürler. Yezd ve Kirmân bölgelerinde de eski devirlerden beri iki ayrı Âteş-i Behrâm bulunduğu, Hindistan'da Zerdüştilerinin göçlerinden sonra en eski Âteş-i Behrâm'ın; Gocerât bölgesinde IV./X. yüzyılda kurulduğu, daha sonraki devirlerde Zerdüş dininin yayılmasıyla değişik merkezlerde sekiz tane Âteş-i Behrâm daha yapıldığı belirtilir.⁴⁵

Âteş-i Behrâm Niyâyiş

"Niyâyiş" Pehlevî dilinde "dua", "övgü", "selam" anlamlarını ifade eder. Âteş-i Behrâm Niyâyiş, *Avestâ*'nın Horde Avestâ bölümündeki beş niyâyiş'ten beşincisinin adıdır. Âteş-i Behrâm Niyâyiş, "20 bend"ten oluşur. Bu dua, yirmi dört saat içerisinde beş kez ve aynı zamanda her ayın "Âzerrûz" olarak bilinen 10. günü mübedler tarafından âteşkedelerde okunur.⁴⁶

Âteş-i Dâdgâh

Âteş-i Dâdgâh, Mezdiyesnâ inanışında üç ateş olarak bilinen (Âteş-i Behrâm, Âteş-i Âzerân ve Âteş-i Dâdgâh) grupta yer alan ateşlerden biridir. Zerdüş inanışı bağluları bu ateşi evlerinde yakarlar.⁴⁷

⁴³ Dûsthâh, *Avestâ*, 895.

⁴⁴ Dûsthâh, *Avestâ*, II, 895; Afîfî, *Esâtîr*, s. 408.

⁴⁵ Afîfî, *Esâtîr*, s. 409-411.

⁴⁶ Dûsthâh, *Avestâ*, 896; Oşîderî, *Dânişnâme*, s. 63.

⁴⁷ Afîfî, *Esâtîr*, s. 411.

Âteş-i Mûsâ

Musa'nın peygamberlikle görevlendirileceği anda yeşil bir ağaç üzerinde görmüş olduğu, kendisine kılavuzluk görevi de yapan ateş. Mecazî olarak: “sevgilinin dudağının kırmızılığı”, “üzüm suyu”, “üzüm şarabı” ve “kırmızı şarap” anlamlarında da kullanılır.⁴⁸

“Hani Musa, ailesine şöyle demişti: Gerçekten ben bir **ateş** gördüm. (Gidip) size oradan bir haber getireceğim, yahut bir **ateş** parçası getireceğim, umarım ki ısınırsınız! Oraya geldiğinde şöyle seslenildi: **Ateşin** bulunduğu yerdeki ve çevresindekiler mübarek kılınmıştır! Alemlerin Rabbi olan Allah, eksikliklerden münezzehtir!” *Neml* (27), 7-8.

*Musa'nın ateşini gel canımdan dinle benim,
O ateşten kıvılcımlarla dopdolu, canım benim.*
İmâduddîn-i Nesîmî

*Yanağı, Musa'nın ateşini gösteriyor.
Nefesi, İsa'nın mucizesini gösteriyor.*
İmâduddîn-i Nesîmî

Musa, Safûrâ için istemektedir **ateşi**,
Çobanlığı da onun Safûrâ içindi derler.
Hâkânî-yi Şîrvânî

*Hayat suyu çıkartırım ben, **ateşinden Musa'nın**;
Böyle bir mucize ve büyü görmedi kimse bir insandan!*
Hâkânî-yi Şîrvânî

*Aşk ve kavuşma **ateşim** sardığında beni, **Musa** gibi,
Tûr Dağı'na doğru gittim, ne mutlu, ne mutlu bana!*
Mevlânâ Celâluddîn

*Bir ağaç ve bir **ateş** gördüm, sevgilim diye çağırılıyordum;
Beni çağırıyor o **ateş**, yoksa İmrân'ın **Musa**'sı mıyım?!*
Mevlânâ Celâluddîn

*Güzel huyundan bir parça kattular nefesine İsa'nın,
Yüzünün kandilindeki aydınlıktan yakarlar **ateşini Musa'nın**.*
Fahrüddîn-i Irâkî

*Sevgiliden gönlüne kıvılcım sıçradı **Musa'nın**,
Şarabı **ateş**, kandili ağaç oldu.*
Mahmûd-i Şebisterî

Âteş-i Tûr

Musa Peygamber, Şuayb'ın yanında on yıl süreyle bulunduktan sonra kırk yaşına ulaşmıştı. Özlediği akrabalarını ve ülkesini görmek için Mısır'a

⁴⁸ Eşrefzâde, Rızâ, *Ferheng-i Kârbord-i Âyât ve Rivâyât Der Eş'âr-i Ferîduddîn Attâr-i Nişâbûrî*, Tahran 1373 hş., s. 3; Muhammed Pâdişâh, *Ferheng-i Câmi-i Fârsî/Ânendrâc* (nşr. Muhammed-i Debîrsîyâkî), Tahran 1335 hş., “Âteş-i Mûsâ”, I, 43.

doğru yola çıktı. Soğuk ve karanlık bir gecede yolu bulamayarak kayboldu. Beraberinde bulunan hanımının da doğum sancıları tuttu. Bu sıkıntılar içerisindeyken birden Tûr Dağı'ndan yükselen bir ateş gördü. Yanındakilere: “Siz burada bekleyin size o ateşten bir parça getireyim” dedi. Ateşe yaklaştığında sağ tarafındaki vadiden kendisine “Ey Mûsa! Alemlerin Rabbi Allah benim, ben!” diye bir çağrıda bulunuldu.⁴⁹ Olay Kur’ân’da şöyle aktarılır:

“Musa süreyi bitirip ailesiyle yola çıkınca, **Tûr tarafından bir ateş** fark etti. Ailesine dedi ki: “Bekleyin, bir ateş fark ettim. Belki ondan size bir haber getiririm, belki bir ateş koru getiririm de ısınırsınız. Oraya vardığında o bereketli toprak parçasındaki vadinin sağ tarafından, bir ağaçtan şöyle seslenildi: “Ey Musa! Alemlerin Rabbi Allah benim, ben! “Asanı at!” Asanın çevik bir yılan gibi titreyip kıvrıldığını görünce gerisin geri döndü; arkaya bile bakmadı. “Geri dön ey Musa, korkma! Güven içinde olanlardansın.” *Kasas (28), 29-31.*

Şair gerçeği ve aydınlığı aramadaki şaşkınlığını ve hayretini karanlık geceyle karşılaştırır. Eymen Vadisi ve yoluyla da “seyr u sulûk”, “aşk yolu”, “ilahî kılavuz”, “buluşma randevusu”, “sevgiliye kavuşma” kastedilir. Gece karanlık ve Eymen Vadisi yolu önde, Tûr Dağı'nın ateşi ve sevgiliyle buluşma yeri ve zamanı ileride...⁵⁰

*Korkmasam da, yanmaktan ben asla,
Kelebek nerede? **Tûr'un ateşi** nerede?!*

Ebû Saîd-i Ebu'l-hayr

*Görmüşsün sen de uzaktan **Tûr ateşini**,
Sen de **Tûr**'da, bir küçük Musa'sın o zaman.*

Ferîduddîn-i Attâr

*Yüzünden sürekli nur dökülüyordu,
Mahallene, **Tûr'dan ateş** yağdığı gibi.*

Seyf-i Ferğânî

*Kaybolup gidiverdi, bu karanlık gecede önümdeki yol,
Çık bir köşeden de gel, **ey yol gösteren yıldız.***

Hâfız-i Şîrâzî

*Kapkaralık gece ve çöl. Nereye varılabilir?!
Yoluma **kandil** olmazsa, **yüzünün ışığı** senin.*

Hâfız-i Şîrâzî

*Yetişmezse imdadıma bir lambayla **Tûr'un ateşi**,
Ne çare bulurum karanlık gecesine Eymen Vadisi'nin*

Hâfız-i Şîrâzî

Işığı, Musa yolunun Hızır'ı olan şarap,

⁴⁹ Berzger Hâlıkî, Muhammed Rızâ, *Şâh-i Nebât-i Hâfız*, Tahran 1382 hş., s. 52.

⁵⁰ Berzger Hâlıkî, *Şâh-i Nebât-i Hâfız*, s. 52.

Tûr'un ağacının kökünden alır ateşini.

Vahşî-yi Bâfkî

*Ateş nefesli bülbülüyüm Sâib, ben alemin,
Kafes, sıcak nefesimden Tûr ağacı oluverdi.*

Sâib-i Tebrîzî

*Aşksızlıktan sönüp gitti, ömrümün baharı benim,
Yoksa Tûr ağacının ateşi gibi, ateş damlatırdım ben.*

Sâib-i Tebrîzî

*Yakma beni merhametsizlik ateşinde,
Bak arıyor Tûr'un ateşi beni mumla.*

Sâib-i Tebrîzî

Âteş-i Urmuzd

Yesnâlarda; Âteş-i Urmuzd, imşâspendler ile birlikte övülenler arasında yer alır. Pehlevî dilinde yazılmış metinlerde de; Âteş-i Urmuzd/Âzer-i Urmuzd, kutsanan ve övülen nesnelere arasında sayılır. *Avestâ*'da ateşin olağanüstü önemi ve özellikle Zerdüş inandığı büyüklüğünden dolayı Âteş ya da Âzer, Ahura Mazda'nın oğlu olarak kabul edilmektedir. Yine *Avestâ*'da; ateşin beşli kategorizesindeki ateş türlerinden biri olan Âteş-i Spenşost, Ahura Mazda'nın huzurunda sürekli yanan parlak ateşin adıdır.⁵¹

Âzerrûz

Âzer, ateşten sorumlu meleğin adı, aynı zamanda Eski İran'da bir tanrı adıdır. Güneş takviminde her ayın 10. günü, bu tanrının adıyla bilinir. Bu gün, klasik Fars geleneğinde çok sevilen bir gündür. Bu günün gecesinde görülen rüyaların tamamı gerçek olarak hemen o gün çıkar. Farslar bugünün kolaylıklar sağlayan, uğurlu bir gün olduğunu söylerler. Söz konusu günde seyahate çıkmak da uğurlu sayılır. Bu günde seyahate çıkanlar bol kazançla döner, iyiliklerle karşılaşır. Bütün ihtiyaçları da, Tanrı tarafından karşılanır. Âzer günü, Ferverdîn, İsfend, Ordîbehişt, Mihr, Âbân, Âzer ve Hordâd aylarında daha da kutsanır. 10 Âzer de, "Âzerceşn" adıyla kutsanır ve törenlerle kutlanır.⁵² Bu gün "Âzerhûş" adıyla da bilinir.⁵³

⁵¹ Afîfî, *Esâtîr*, s. 409.

⁵² Yâhakkî, *Ferheng-i Esâtîr*, s. 42.

⁵³ *Luğatnâme*, "Âzerhûş", II, 56.